

ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПСИХОЛОГИИ

ӘОЖ 159 943–055 2

Б.Ә.Әмірова

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті (E-mail: bamirova@mail.ru)

Отбасы әйелдерінің әлеуметтік мінез-құлық таптаурындарына этностық жаңсақ нанымдардың әсер етуін зерттеу

Мақалада тақырып өзектілігі анықталып, қазіргі әйелдердің, оның ішінде қазақ әйелдерінің отбасындағы және қоғамдағы әлеуметтік мәртебесі мәселесіне психологиялық ғылыми-теориялық талдаулар жасалған. Сонымен қатар әйелдердің өзіндік психологиялық мінез-құлық таптаурындары сипатталды. Мақаланың зерттеу бөлімінде қала, ауыл және орыс отбасындағы әйелдердің әлеуметтік рөліне, тұлғалық қалыптасуына этностық жаңсақ нанымдардың әсер ету деңгейі мен тұлғаның мінез-құлық, жүріс-тұрыс, эмоционалды жай-күй аясы анықталған.

Кілт сөздер: отбасы әйелдерінің психологиясы, отбасындағы рөлдік қатынастар, әлеуметтік рөл, этностық жаңсақ нанымдар, құнттылық, консерватизм, сезімталдық.

Қазақ әйелдері әлеуметтік ортада ерекше психологиялық сипатқа ие болып келеді. Көшпенді ерте кезден бастап әйелге құрметпен, махаббатпен қараған. Ол әрқашан да ер адаммен бірге бір сатыда тұрды. Көшпенді әйел жай үйдің ғана емес, сонымен бірге ауыспалы үйдің де қамқоршысы болып келген. Оның әлемді қабылдауы өмір сүрумен ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі танумен және табиғи жаратылысымен анықталады.

Қазақ әйелі табиғатына сай, ақылды және өз қадірін терең сезінуші тұлға болып табылады. Бейбітшілік сүйгіштік, қарсылық білдіруге деген талпыныстың болмауы берілген сезімге тән жағымды ерекшелік ретінде шығады. Қазақ әйелдері ер адамдарға құлдық көңіштікпен емес, қадірлі құрметпен қарайды.

Қоғамдағы әйелдің орны ғасырлар бойы қарама-қарсы бағыттарда өзгеріп отырды. Мысалы, матриархат кезеңінде оның мәні басымдылық күйде болса, батырлар кезеңінде әйел бағыну заты ретінде көрінді, бірақ қоғамның саяси өмірінде маңызды мәнге ие болған жоқ. Біртіндеп ер адамдар әйелдің мүдделер аясын шектеп және одан балаларды тәрбиелеу мен үй шаруашылығын жүргізуін талап етіп әйелдерді екінші орынға қойды.

Қасиетті Құранда гендерлік қатынастардың құқықтық, көзқарастық және отбасында өзін-өзі ұстау аспектілерінің мән-мағынасы жақсы айтылған [1].

Қазақ халқына тән қонақжайлылық қасиетіне назар аудармауға болмайды. Ықылас, ізет қонақ күту кәдесі барысында да айқын байқалып тұрады. Қазақ әйелдері тек әділ және мейірімді адамдармен момын, қарапайым болып келеді, ал дөрекі және әдепсіз адамдарға олар ешқашан бағынбайды. Оның нәзік жүрегінде бостандықтың рухы өмір сүреді және ол құрметтейтін адамға толық өзін арнап күтім көрсетеді.

Ғабит Мүсірепов айтқандай, қазақ қыздарының ойымен қоса, бойының да көркем болуын қалаған. Осындай қасиетке бай қыз балаларды ардақтаған, кейінгіге үлгі етіп отырған. Ақылына келбеті сай қыз балаларды, аналарымызды ардақтап бастарына көтерген, көптеген жағдайда елдің ақылшысы, қиындықта жол табатын ақылгөй, топты бастар төресі еткен. Баланың ғана емес, бүкіл рудың анасындай болған ана-апаларды мысалға көптеп келтіруге болады [2].

Қыз баланы әуел бастан-ақ ізеттілікке, ұқыптылыққа, іскерлікке, сыпайылыққа тәрбиелегенде оған болашақ ана ретінде қараған. «Қызға қырық үйден тыю» дейді халқымыз. Бұл да қыз балалардың отбасындағы тәрбиесі, өмірге бейімділігі, білімділігі, әдептілігі, сезімтал да, саналығы биік болсын деген ойдан туған. Сол қырықтың біріншісі — бесігің, үйдің алтын босаған, олай болса, қыз баланың тәрбиесі де осылардан басталады, ол, ең алдымен, анаға байланысты. «Шешесін көріп қызын ал, аяғын көріп асын іш» деген мақал тегін айтылмаған. Әйелді отбасының құты деп, құрмет көрсеткен. Әулеттен әулетке қалған мұра — имандылық пен инабаттылық болса, «жігіттің жақсысын — қыздай, қыздың жақсысын — уыздай» деп айтуда да терең мән жатыр.

Қазақта жаңа түскен жас келіннің орны бөлек. Бұл жерде келіннің көрегендігінің, тапқырлығының, көңіл және ой сергектілігінің алатын орны ерекше. Келіндер үлкендерге деген сый-құрмет, нәзік ілтипат, кішіге деген қалтқысыз қамқорлық лебін білдіретін болған. Жеңгелерімен қайныларының да, қайын сіңлілерінің де сыйластығы өзгеше болған. Қайын сіңілі — жеңгесінің сырлас досы, сұхбаттас, ниеттес, тілектес жақыны, жұбайдан кейінгі жұбы [2].

Қазақ әйелдері тіпті күйеулерінің де атын «отағасы» деп атаған. Күйеуінің іні-қарындастарын, інішегін, тентегін, кенже шырайлым, еркежан, еркеқыз тағы басқа деп ат қоятын болған.

Адамзаттың қай-қайсысы болмасын ананы ерекше құрметтейді. Ал, қазақ үшін «Ана» — ерекше тұлға. Ананың аяулы алақанын, жылы жүрегін, ыстық ниетін ешбір адам білдіре алмайды. Келешек ұрпақ бойындағы қасиеттердің барлығы ананың ақ сүтімен қалыптасады. Екі қабат әйелді құрметтеудің бір түрі — оған арнап, мол салып табақ жасап, жерік асын апару. Табақтың осылайша жасалуы болашақ ананың денсаулығы мықты болсын, туылатын бала болаттай шымыр, дені сау болып тусын деген жаңсақ нанымдардың адам санасында қалыптасуын реттейді.

Этностық жаңсақ нанымдардың қалыптасуы, пайда болуы ана құрсағынан басталып, бесікте, мектепте өзгерістерге ұшырайды. Қарым-қатынас барысында адам әдет-дағдыларды, тұрмыс ерекшеліктерін, тәртіпті меңгереді. Сол арқылы өзіне қосымша жаңсақ нанымдарды иемденеді. Барлық топтық ережелер әлеуметтік ережелер болып есептелетіндіктен, оның заңдары, модельдері, эталондары жалпыға және әлеуметтік топқа, оның мүшелелерінің мінез-құлқына әсер етеді [3]. Рөлдік мінез-құлық ережелері мен отбасындағы рөлдік қатынастар отбасының өмірлік қызметінің процесінде тұлғааралық қатынастар мен отбасы мүшелерінің қарым-қатынасымен тығыз байланыста бекітіледі.

Қазақстандық әйелдердің мінез-құлқын белсендірудің маңызды әлеуметтік-экономикалық ресурстары бар. Оларға белгілі бір әлеуметтік топтардың, соның ішінде қоғамдық өндіріс аясындағы әйелдердің жұмысбастылығы және осы аясында олардың жұмысбастылығын кеңейту мүмкіндіктері; білім алу деңгейі және оны жоғарлату ресурстары; әйелдердің әлеуметтік қажеттіліктерінің қанағаттану деңгейі және олардың қорғаушылық деңгейі, оны жоғарлату мүмкіндіктері жатады.

Осыған қоса мотивацияның мәдени ресурстарын, оның ішінде әйелдердің қажеттіліктерінің жаңа мәдениетін қалыптастыруды бөлу қажет, себебі қазақстандық қоғамның модернизациясы индивид пен мемлекет арасындағы антагонизмге емес, олардың бірлестігіне негізделген жаңа мәдениетті құрусыз болмайды.

Әйелдердің мотивациясының психологиялық ресурстарға өз-өзіне сенімділік сезімі, қызығушылықтардың дамуы, субъекттердің өзі туралы түсініктері жатады. Әйелдердің жүріс-тұрысының импульсивтілігі бар екені мәлім, бірақ әйелдің саяси жүріс-тұрысының негізі әлеуметтік рөлдердің өзгерісі болып табылады [4].

Қоғамдық-саяси өмірде әйелдің қатысуы — қазіргі жағдайларындағы объективті қажеттілік. Теңдік — адамзат тұлғасының және адамдар ресурсының дамуын қамтамасыз ету үшін толық және үздіксіз әдетке айналдыруды қажет ететін өркениеттік және өркениеттендіруші ықпал. Бұл — тұрақты назарды талап ететін тірі динамикалық процесс.

Тәжірибе көрсеткендей, әйелдер «сыни көпшілікке» ие болу үшін, өзінің арнайы приоритеттері мен мүдделерін көрсету және қорғау үшін және сол арқылы мәнді жаңартуларға тиімді жету үшін шешім қабылдайтын кез келген мүшенің мәнді бөлігін құру керек.

Дәстүрлі қазақ отбасындағы күнделікті тұрмыспен байланысты салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптар, әдеттер әйелдің белгілі бір өзін-өзі бағалауын қалыптастырады. Дәстүрлі түрдегі тәрбие, отбасындағы әйел рөлінің ерекшелігі және адамгершілігі әрқашан да оған автономды, жеке басты, өз принциптеріне ие болуға мүмкіндік бермейді.

Көп жағдайда әйел қолдануға тиіс әлеуметтік нормалар бойынша басқалардың қажеттіліктерін қанағаттандырудан кейін ғана ол өз қалауларын қанағаттандырады. Бұл «жақсы ананың» рөлі, яғни әйел басқа адамдардың үміт-күтулеріне байланысты өзін ұстауы керек.

Дәстүрлі қазақ отбасында әсіресе әйел жынысына байланысты жоғары өзін-өзі басқаруының қалыптасуына әкелетін әлеуметтік басқару механизмі — ұят сезімі жұмыс істейді.

Сонымен, әйелге оның орны қайда екенін көрсететін қатаң субординация өмірлік қатарда дистанцияны үнемі сақтауын талап етеді. Отбасы мүшесінің болуын және рөлін санадан өткізуі, өз қызығушылықтарынан отбасын жоғары қоюға дайын болуы, қарым-қатынасты буып тастайтын кішіпейілділік, тіл алғыштық, ойлар мен сезімдерімен шынайы алмасу — бұның бәрі әйелдің тәуелді және өз-өзіне сенімсіз болуына әкелетін жаңсақ нанымдардың көрінуінен басталады. Өз кезегінде, төменгі өзін-өзі бағалауының белгісі болып табылатын сенімсіздік, батылсыздық әйелге мүмкіндіктерін толықтай жүзеге асыруына, бақытты болу үшін өзінің тандауы бойынша жауапкершілікті өзіне алуға және өзін-өзі көрсету үшін жаңа және тиімді жолдарды табуына мүмкіндік бермейді. Өмір сүрудің осындай формасы әйелді әлеуметтік алаңдаушылықтан және өз рөліне сәйкес болу мен қоғамға пайдалы болу бағдарлардың арасындағы ішкі шиеленісінен қорғай алмайды.

Отбасындағы әйелдердің әлеуметтік рөліне, тұлғалық қалыптасуына этностық жансақ нанымдардың әсер ету мәселесіне арналған зерттеу барысы төрт кезеңнен тұрды [3].

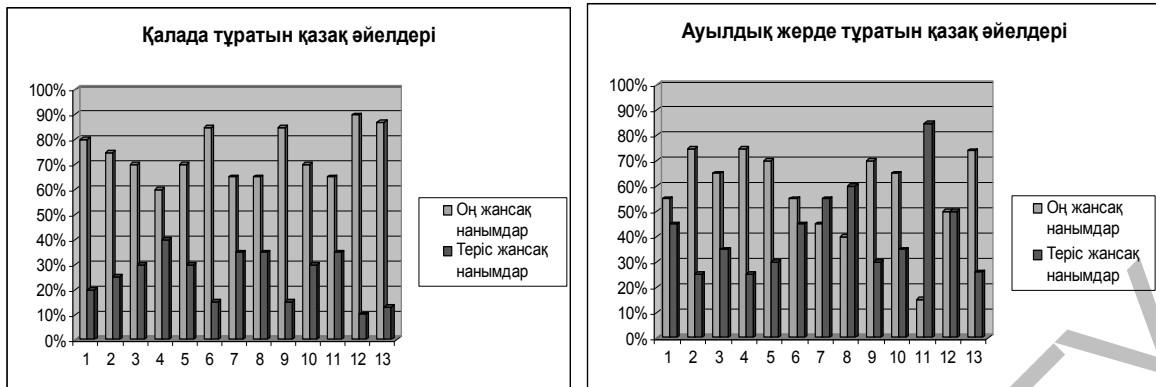
Осы мәселені зерттеуге байланысты *үш таңдама* алынды. Біріншісі — 45 жастан 65 жасқа дейінгі қалада тұратын қазақ әйелдері, екіншісі — 45 жастан 65 жасқа дейінгі ауылдық жерде тұратын қазақ әйелдері, үшіншісі — 45 жастан 65 жасқа дейінгі орыс ұлтының әйелдері. Үшінші таңдама салыстыру ретінде алынды. Зерттеу үшін тұлғаның этностық жаңсақ нанымдардан туындайтын 23 жағымды және 23 жағымсыз психикалық қасиеттерін белгілейтін Осгудтың өңделген СД әдістемесі қолданылды. Оның нәтижесін төменгі 1-суреттен көруге болады.

1-сурет. 45–65 жас аралығындағы сыналушылардың мінез-құлық көрінетін жаңсақ нанымдар айырмашылығы

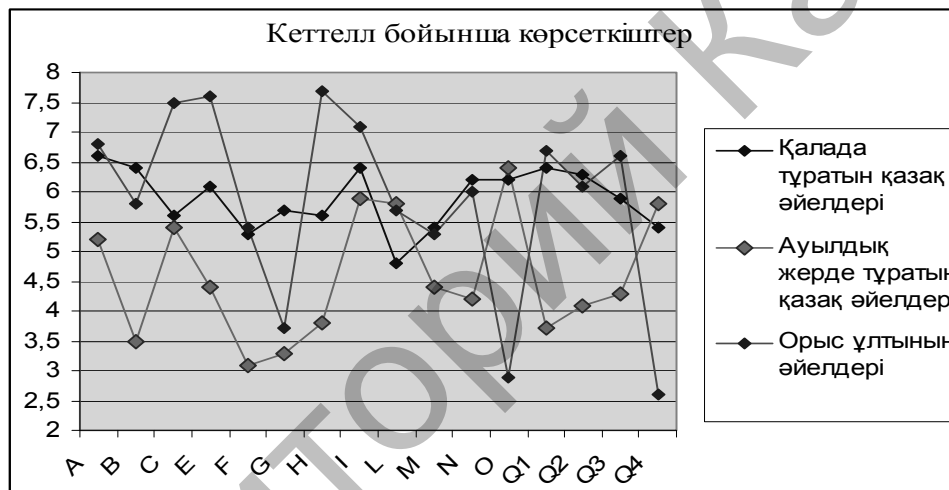
Екінші кезеңде сыналушыларға арнайы құрастырылған анкета қолданылды. Анкета отбасындағы әйелдердің әлеуметтік рөліне, тұлғалық қалыптасуына этностық жансақ нанымдардың әсер ету деңгейін анықтауға арналған. Сауалнама 20 сұрақтан тұрады. Олар қазіргі заманда қазақ әйелі туралы жаңсақ нанымдарды анықтауға байланысты құрастырылған. Сонымен қатар анкета сұрақтары қазіргі кездегі қазақ әйелі отбасындағы шынайы өз рөлі мен міндеттерін анықтауға көмектеседі (2-сур.).

Үшінші кезең сыналушыларға Кэттелл тестісін жүргізілуінен тұрды. Кэттеллмен ұсынылған 16 факторлы тест 16 тұлғалық сипаттардың көріну дәрежесін бағалауға арналған. Бұл әдістеме тұлғаның мінез-құлығын, жүріс-тұрысын және эмоционалды аясын жан-жақты зерттеуіне мүмкіндік береді (3-сур.).

2-сурет. Қаладағы және ауылдағы қазақ әйелдерінің ерекшеліктерінен көрінетін жаңсақ нанымдар

Бұл зерттеу бойынша: қалада тұратын қазақ әйелдерінің көбісінде аффектотемия және шизотемияның ара қатынасы қалыпты. Жеңіл қарым-қатынасшылдық пен бөлектенушіліктің, жұмсақтық пен тұйықтықтың, бейқамдылық пен сақтықтың жақсы балансы көрінеді.

3-сурет. Отбасындағы әйелдердің әлеуметтік рөліне, тұлғалық қалыптасуына этностық жаңсақ нанымдардың әсер ету көрсеткіші

Интеллект деңгейі қалыпты, оны төмендету тенденциясы бар, тапқырлық пен жинақылықтың жақсы балансы көрінеді. «Эго» күші мен «Эго» әлсіздігінің ара қатынасы қалыпты. Сезімдерді басқарудың жақсы деңгейі, флегматтылық пен эмоционалдылықтың қалыпты балансы байқалады. Үстемділік пен көнбестіктің ара қатынасы қалыпты. Қырсықтық пен тілалғыштықтың, батылдық пен ұяндықтың, агрессивтілік пен бағынушылықтың жақсы балансы көрінеді. Қамсыздық пен қамжегіштіктің ара қатынасы қалыпты. Қуанушылық пен жүректіліктің, бейқамдылық пен мұншылықтың, ашықтық пен үндеместіктің жақсы балансы көрінеді. Қоғамдағы моральдық нормаларға деген қатынасы қалыпты. Қоғамдағы қабылданған нормаларды құрметтеуінің өсу тенденциясы бар. Тәртіптілік пен міндеттерді елемейшіліктің, жинақылық пен салақтықтың, ұяттылық пен тәуелсіздіктің жақсы балансы байқалады. Батылдық пен ұяндықтың ара қатынасы қалыпты. Ұстамдылық пен белсенділіктің, мейірімділік пен өшпенділіктің, эмоционалдылық пен ұялшақтықтың жақсы балансы көрінеді.

Сезімталдық деңгейі қалыпты. Сентиментальдылықтың өсуіне тенденциясы бар. Жұмсақжүректілік пен қаталдықтың, фантазиялылық пен практицизмнің, тұрақтылық пен жеңілтектіктің жақсы балансы көрінеді. Сенгіштік деңгейі аса жоғары, яғни өзін мәнсіз ретінде сезінуі, өзгерістерді жақтырмау, күмәншіл еместік, қиындықтарды алаңдаудың жұмсақтығы, адамдарға байланысты шыдамдылық, түсіну және кешіру, сонымен қатар ескертулерді қабылдамау, жол берушілік байқалады.

Құнттылық деңгейі қалыпты. Арманшылдықтың өсуіне тенденциясы бар. Арманшылдық пен құнттылықтың, қиял мен жерге қонушылықтың, ішкі иллюзияларға берілушілік пен қарапайымдылықтың жақсы балансы кездеседі. Зеректік деңгейі қалыпты. Еліктіру мен тәжірибесіздіктің, шынайылық пен жасандылықтың, нақтылық пен көмескіліктің өсуіне тенденциясы бар, аңқаулықтың өсуіне тенденциясы бар. Еліктіру мен тәжірибесіздіктің, шынайылық пен жасандылықтың, нақтылық пен көмескіліктің, қулықтық пен турашылдықтың жақсы балансы көрінеді. Кінә сезімі аса жоғары, яғни алаңдаушылық, қамжеушілік, жылауға дейін баратын жабырқаңқылық, жеңіл әсерленушілік, жоғары міндет сезімі, айналадағылардың реакциясына сезімталдылық, асқан дәлдік пен жалқаншақтық, ипохондрия, қорқыныш белгілері, жалғыздық, мұншыл ойларға берілушілік байқалады.

Консерватизм деңгейі қалыпты. Еркін ойлау мен орнаған көзқарастардың, либералдылық пен уақытпен тексерілген идеяларды қабылдаудың, ыңғайсыздықтарға шыдамдылық пен олардан қашудың жақсы балансы кездеседі. Топтық тәуелділік деңгейі қалыпты. Дербестік пен топтық қолдауға қажеттіліктің, озықтылыққа ұмтылыс пен топқа тәуелділіктің жақсы балансы көрінеді. Өзін-өзі дәріптеушілік деңгейі қалыпты. Өзін-өзі жақсы көру мен өзін-өзі басқарудың, дәлділік пен салақтықтың, саналы жоспар бойынша әрекет ету мен заңдарды елемеушіліктің жақсы балансы байқалады. Эрго-шиеленісушіліктің деңгейі қалыпты. Эрго-шиеленісушіліктің өсуіне тенденциясы бар және жинақылық пен босаңсудың, жігерлілік пен сабырлықтың, козушылық пен әлсірегендіктің жақсы балансы кездеседі.

Ал, ауылдық жерде тұратын қазақ әйелдерінің аффектотимия және шизотемияның ара қатынасы қалыпты. Шизотемияның өсуіне тенденциясы бар. Жеңіл қарым-қатынасшылдық пен бөлектенушіліктің, жұмсақтық пен тұйықтықтың, бейқамдылық пен сақтықтың жақсы балансы көрінеді. Интеллект деңгейі төмен, яғни ақыл-ой қабілеттердің төмендеуі, абстрактылы есептерді шешудегі қиындықтар көрінеді. «Эго» күші мен «Эго» әлсіздігінің ара қатынасы қалыпты, яғни сезімдерді басқарудың жақсы деңгейі, флегматтылық пен эмоционалдылықтың қалыпты балансы байқалады.

Көнбестік деңгейі жоғары, яғни көнбестік, бағынушылық, экспрессивтілікпен көрінетін әдептілік пен дипломатиялық, тілалғыштық және соған қарамастан тынышты күйден жеңіл шығушылық, қарапайымдылық көрінеді.

Қамжегіштің деңгейі жоғары, яғни үндеместік және өзін-өз талдауға бейімділік, мұншылдық, қамқоршылдық, ұяңдық, баяулық және сақтық байқалады. «Супер-эго» деңгейі аса жоғары, яғни қайсарлық, табандылық, сенімді тудыратын жігерлілік, эмоционалды тәртіптілік, жинақылық, ұят және міндет сезімі, моральдық стандарттар мен ережелерді орындаушылық көрінеді.

Батылдық деңгейі төмен, яғни басқа адамдардың алдында қысылуына әкелетін ұяңдық, ұялшақтық, эмоционалды ұстамдылық, бірақ сол арада өшпенділік, ашулылық, шектеулілік, ережелерді қатаң орындау, қызығушылықтарының шектеулілігі, сақтық пен қауіпсіздікке тез реакция, сыпайылық байқалады.

Сезімталдық деңгейі қалыпты. Сентиментальдылықтың өсуіне тенденциясы бар. Жұмсақжүректілік пен қаталдықтың, фантазиялылық пен практицизмнің, тұрақтылық пен жеңілтектіктің жақсы балансы көрінеді. Сенгіштік деңгейі аса жоғары, яғни өзін мәнсіз ретінде сезінуі, өзгерістерді жақтырмау, күмәншіл еместік, қиындықтарды алаңдаудың жұмсақтығы, адамдарға байланысты шыдамдылық, түсіну және кешіру, сонымен қатар ескертулерді қабылдамау, жол берушілік байқалады. Жерге қонушылық деңгейі аса жоғары. Практикалық сұрақтарды шешу тездігі, өз қызығушылықтарымен жұмысбастылық, практикалық ой пікірінің сенімділігі, адалдық, сонымен бірге алаңдаушылық және мінез қаттылығы кездеседі.

Аңқаулық деңгейі аса жоғары, яғни әдепсіздікке дейін баратын қарым-қатынастағы турашылдық, ой қорытындыларының нақтысыздығы, көпшілдік, эмоционалды ұстамсыздық, табиғилылық, талғамдарының қарапайымдылығы, зеректіктің жоқтығы, мотивтерді талдаудағы тәжірибесіздік, адамзат мәніне бос сенім көрінеді. Кінә сезімі аса жоғары, яғни алаңдаушылық, қамжеушілік, жылауға дейін баратын жабырқаңқылық, жеңіл әсерленушілік, жоғары міндет сезімі, айналадағылардың реакциясына сезімталдылық, асқан дәлдік пен жалқаншақтық, ипохондрия, қорқыныш белгілері, жалғыздық, мұншыл ойларға берілушілік байқалады.

Консерватизм деңгейі аса жоғары, яғни байсалдылық, көзқарастар мен идеялардың тұрақтылығы, дәстүрлі қиындықтарға шыдамдылық, тек уақытпен тексерілген заттарды толық қабылдау, жаңа адамдарға күдіктілік кездеседі.

Әлеуметтілік деңгейі аса жоғары, яғни топқа тәуелділік, социабельділік, дербессіздік, біріндеулілігі, топтық қолдауға қажеттілік, басқалармен бірге шешім қабылдау тілектері көрінеді. Өзін-өзі дәріптеушілік деңгейі аса төмен. Төмен өзін-өзі дәріптеушілік, салақтық пен дәлсіздік, басқаруға жаман берілетін өз қалауларына еру, қоғамдық ережелерді қабылдамау, зейінсіздік пен сыпайысыздық сирек болса да байқалады.

Эрго-шиеленісушіліктің деңгейі қалыпты. Эрго-шиеленісушіліктің өсуіне тенденциясы бар және жинақылық пен босанудың, жігерлілік пен сабырлықтың, қозушылық пен әлсірегендіктің жақсы балансы кездеседі.

Төртінші кезеңде ең алдымен, отбасындағы әйелдердің әлеуметтік рөліне, тұлғалық қалыптасуына этностық жаңсақ нанымдардың әсер ету мәселесіне байланысты жүргізілген арнайы құрастырылған анкета нәтижелері мен зерттеу мәселесі бойынша 16 факторлық Кэттелл әдістемесі арқылы алынған мәліметтермен салыстырылды.

Сонымен, зерттеу нәтижелерін қорытындылай келе, 45–65 жас аралығындағы отбасындағы әйелдердің әлеуметтік рөліне, тұлғаның қалыптасуына этностық жаңсақ нанымдар оң немесе теріс әсер етеді. 45–65 жас аралығындағы қалада тұратын қазақ әйелдерінің тұлғалық қалыптасуы ауылдық жерде тұратын қазақ әйелдеріне қарағанда айтарлықтай жоғары екені көрінді. Оларға әсер ететін оң жаңсақ нанымдардың орташа көрсеткіші теріс жаңсақ нанымға қарағанда да жоғары екені анықталды. Ал, ауылдық жерде тұратын қазақ әйелдеріне әсер ететін оң этностық жаңсақ наным теріс этностық жаңсақ нанымға қарағанда біршама жоғары екені көрінді, алайда олардың тұлғалық қалыптасуы басқа таңдама өкілдеріне қарағанда төмен екені аңғарылды. Мұның себебі отбасы үлгілері тек қана нақты, жеке жағдайлар мен шешімдерге тәуелді ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік саясаттың және төменгі деңгейде қауымдастықтың қолдауының ықпалынан және дәстүрлердің, қоғамдық құндылықтар мен экономикалық ортаның әсерінен қалыптасады.

Бұл әр түрлі жағдайлар көзқарастарға, мәдениеттік нормаларға және гендерлік рөлдерге әсер етеді. Әлеуметтік рөлдердің дәстүрліден дәстүрлі емеске ауысуына қоғамдық, әлеуметтік-экономикалық, қоғамдық-шаруашылық жағдайларға байланысты әйелдер мен ер адамдардың әлеуметтік рөлдердің сабақтасуынан туындайтын жаңсақ нанымдар әсер етеді. Қазақ әйелдердің этностық әлеуметтік рөлі, тұлғаның қалыптасуы этностық, әлеуметтік жаңсақ нанымдардың әсер ету мәселесі бойынша біздің қойған болжамымыз, яғни отбасындағы әйелдердің әлеуметтік рөліне, тұлғаның қалыптасуына этностық жаңсақ нанымдар әсер етеді деген болжамымыз белгілі бір деңгейде дәлелденді деп айтуға болады. Яғни, отбасындағы әйелдердің әлеуметтік рөлі, тұлғаның қалыптасуы этностық жаңсақ нанымдардың әсер етуіне байланысты болып келеді [1].

Бүгінгі күнде қазіргі динамикалық өзгермелі әлем әйелге белсенді, мақсатқа бағытушылық, іскерлік болу талаптарын қояды. Өкінішке орай, барлық әйелдер жаңа жағдайларға бейімделе алмайды және сол жағдайларды өзін-өзі, өзінің мүмкіндіктерін жүзеге асыруында қолдана алмайды. Осындай жүріс-тұрыстың негізгі себептерінің бірі бала жастан жүріс-тұрыс ережелерін қарауымыз қажет, сондықтан мемлекет оларға жан-жақты және мәнді қолдау жасау мәселесін толықтай шешу қажет. Уақыт келе біздің ел барлық әлем үшін ана болу мен балалар мәселелеріне ұқыпты қараудың мысалына, қоғам өмірінің барлық аясында ер адамдар мен әйелдердің теңдігінің үлгісіне айналып дамыған елдердің қатарына қосылады деп үмітенеміз. Көбінесе әйел проблематикасы, отбасының әлеуметтік-құқықтық қорғауын және адамгершілік потенциалын нығайту, әлеуметтік инфрақұрылымның, әйел кадрларын кәсіби реабилитациялау мен қайта дайындау жүйесін дамыту бойынша кешенді ғылыми зерттеулер жүзеге асырылуы қажет.

Сонымен, отбасы үлгілері тек қана нақты, жеке жағдайлар мен шешімдерге тәуелді ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік саясаттың және төменгі деңгейде қауымдастықтың қолдауының ықпалынан және дәстүрлердің, қоғамдық құндылықтар мен экономикалық ортаның әсерінен қалыптасады. Жоғары индустрияланған және қала аудандарында әйелдер үй шаруашылығында төленбейтін еңбекпен айналысатын, ал үлкен отбасы әлеуметтік және экономикалық қолдаудың маңызды көзі болатын ауылдық жерлерге қарағанда отбасы мөлшері әдетте аз. Бұл әр түрлі жағдайлар көзқарастарға, мәдениеттік нормаларға және гендерлік рөлдерге әсер етеді.

Әлеуметтік рөлдердің дәстүрліден дәстүрлі емеске ауысуына қоғамдық, әлеуметтік-экономикалық, қоғамдық-шаруашылық жағдайларға байланысты әйелдер мен ер адамдардың әлеуметтік рөлдердің сабақтасуынан туындайтын таптаурындар (жаңсақ нанымдар) әсер етеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Клецина И.С. Гендерная проблематика в работах русских психологов // Гендерные проблемы в общественных науках / Отв. ред. И.М.Семашко. — М.: Ин-т этнологии РАН, 2001. — С. 72–81.
- 2 Әмірова Б.Ә. Салт-дәстүрлер — этникалық жансақ нанымдарды қалыптастырушы ұлттық құндылықтар // «Қайнар» ун-нің хабаршысы. — 2005. — № 2 /1. — 81–85-б.
- 3 Әмірова Б.Ә. Отбасы — тұлғаның этникалық әлеуметтену факторы // Самопознание. — 2003. — Вып. 2. — 21–22 окт. — С. 99–102.
- 4 Павленко В.Н. Представления о соотношении социальной и личностной идентичности в современной западной психологии // Вопросы психологии. — 2000. — № 1. — С. 135–141.

Б.А.Амирова

Исследование влияния этнических предрасположений на социальный стереотип поведения женщин

В статье проанализированы научно-теоретические подходы и психологические проблемы социального статуса современных женщин, в том числе казахской женщины. Описаны индивидуально-психологические особенности стереотипов их поведения. В экспериментальной части даны результаты исследования. Отмечено влияние этнических личностных предрасположений на социальные роли, на стереотипы поведения, а также на эмоциональное состояние личности.

B.A.Amirova

Studies of the influence of ethnic bias on social behavior stereotypes of women

In this article topicality is determined, scientific and theoretical approaches are analyzed, the psychological problems of modern social status of women are examined, including Kazakh women. And also the individual psychological characteristics of their behaviors are described. In the experimental part of the research, the results of investigation of the level of demonstration and influence of personal ethnic prejudices on social roles, on stereotypes of behavior and emotional state.

References

- 1 Kletsina I.S. *Gender issues in the works of Russian psychologists // Gender issues in the social sciences / Ed. I.M.Semashko*, Moscow: Institute of Ethnology Academy of Sciences, 2001, p. 72–81.
- 2 Amirova B.A. *Bull. of «Kaynar» University*, Almaty, 2005, 2/1, p. 81–85.
- 3 Amirova B.A. *Self-knowledge. Ed. 2*, 2003, October, 21–22, p. 99–102.
- 4 Pavlenko V.N. *Questions of psychology*, 2000, 1, p. 135–141.